

DOI: 10.31648/kpp.11648

Łukasz Sitkowski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0002-4659-3652

lukassitkowski@interia.pl

Wolność sumienia i religii nieletnich w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 9 czerwca 2022 r.

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest analiza obowiązujących rozwiązań prawnych, regulujących wolność sumienia i religii nieletnich umieszczonych w placówkach resocjalizacyjnych oraz identyfikacja niedoskonałości w tym zakresie. Opracowanie zmierza do wykazania, że obecne regulacje w dużej mierze powielają przepisy odnoszące się do osób dorosłych pozbawionych wolności, co nie uwzględnia szczególnych potrzeb wychowawczych i rozwojowych nieletnich. W tym kontekście autor formułuje postulaty *de lege ferenda*, zmierzające do opracowania nowych, bardziej precyzyjnych norm prawnych, które zapewnią realną i pełną realizację konstytucyjnej zasady wolności sumienia i religii, z uwzględnieniem specyfiki wieku i sytuacji nieletnich w procesie resocjalizacji.

W niniejszym opracowaniu pojęcie „dziecko” należy rozumieć zgodnie z art. 1 Konwencji o prawach dziecka, natomiast pojęcie „nieletni” – zgodnie z ustawą z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹. Zakresy obu pojęć nie są tożsame, ponieważ ustawodawca w u.w.r.n. posługuje się autonomiczną definicją nieletniego odnoszącą się do osób objętych środkami wychowawczymi, poprawczymi lub resocjalizacyjnymi. Rozróżnienie to ma istotne znaczenie dla określenia zakresu ochrony wolności sumienia i religii osób umieszczonych w placówkach resocjalizacyjnych².

¹T.j. Dz.U. z 2026 r., poz. 163, dalej jako u.w.r.n.

²P. Jabłońska, *Dziecko jako podmiot wolności religijnej. Nauczanie religii w polskiej szkole publicznej a wolność sumienia i wyznania osoby małoletniej w świetle prawa świeckiego i kanonicznego*, Warszawa 2023, s. 45–52.

Konstytucyjne podstawy wolności sumienia i wyznania nieletnich

Poszanowanie wolności i godności każdej istoty ludzkiej stanowi jeden z podstawowych kanonów społeczeństwa demokratycznego, która dotyczy także dzieci. Najpełniejszy międzynarodowy katalog praw zawiera Konwencja o prawach dziecka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 r.³ Obejmuje prawa osobiste dziecka, w tym prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, co oznacza, że każde dziecko może samodzielnie kształtować swoje przekonania, wyznawać (lub nie wyznawać) określoną religię oraz swobodnie wyrażać własne poglądy bez przymusu ze strony rodziców, opiekunów czy państwa⁴.

Obecnie nie budzi wątpliwości twierdzenie, że wolność człowieka w sferze religii i światopoglądu wiąże się nierozzerwalnie z jego godnością, a rolą ustawodawcy jest zagwarantowanie tej wolności z wykorzystaniem stanowionego prawa. Trzon tego stanowią akty krajowe, których celem jest jej zagwarantowanie w wymiarze indywidualnym i zbiorowym.

Fundamentem współczesnego systemu prawa wyznaniowego w Polsce są przede wszystkim regulacje konstytucyjne, w szczególności art. 25 i art. 53 Konstytucji RP⁵, określające odpowiednio zasady relacji państwo–kościół oraz wolność sumienia i religii w aspekcie indywidualnym. Demokratyczne przemiany po 1989 r. doprowadziły następnie do uchwalenia ustaw wyznaniowych z 17 maja 1989 r., które rozwinęły konstytucyjne gwarancje wolności religijnej na poziomie ustawowym⁶.

Konstytucyjna gwarancja jest niewątpliwie podmiotowym prawem każdej osoby przebywającej na terytorium Polski⁷. Wynika z niej konkretne uprawnienie przysługujące tym osobom ze strony władz państwowych. Niejednokrotnie może sprowadzać się do żądania ograniczenia ingerencji organów publicznych, która utrudnia lub całkowicie uniemożliwia swobodną i zgodną z własnym wyborem działalność człowieka we wskazanych sferach. Jasno określa to treść przepisu Konstytucji RP⁸. Obejmuje ona wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują⁹.

Wolność sumienia zaś nie jest definiowana bezpośrednio w art. 53 ustawy zasadniczej. W doktrynie przyjmuje się, że wiąże się z prawem do posiadania własnego

³ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.), dalej jako KPD.

⁴ Art. 14 KPD.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako Konstytucja RP.

⁶ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.), dalej jako u.k.k.; ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2023 r., poz. 265 ze zm.), dalej jako u.g.s.w.; ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych (Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 156).

⁷ Art. 53 Konstytucji RP.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

światopoglądu, który z kolei może być określany jako „zespół przekonań, sądów, ocen i norm oraz postaw, porządkujących postępowanie względem siebie i otoczenia”¹⁰.

Zakres podmiotowy wolności wyznania obejmuje każdą osobę, niezależnie od obywatelstwa, miejsca pobytu czy też zamieszkania. Do zakresu przedmiotowego należą takie elementy, jak: uprawnienie jednostki do uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych w najrozmaitszych formach, szczególnie poprzez modlitwę, posiadanie miejsc kultu, a także świątyń. Ponadto obejmuje też prawo do nauczania w szkołach religii kościołów i związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej oraz prawo rodziców do wychowywania dzieci w zgodzie ze swoimi przekonaniami¹¹. Konstytucja RP wyraźnie wskazuje również na zakaz zmuszania kogokolwiek do „uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych”¹². Ze względu na niezwykle delikatną materię, jaką reguluje, gwarantuje prawo do milczenia, czyli do nieujawniania własnego światopoglądu, wyznania oraz przekonań przed organami władzy publicznej¹³. Chroni to sferę wewnętrznych przeżyć jednostki oraz pozwala uniknąć ingerencji państwa, a co za tym idzie – dyskryminacji ze względu na wyznawany światopogląd.

Ważnym elementem wolności religii jest również jej nauczanie w szkole, mające szczególną podstawę prawną w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP. Przedmiotem szkolnym może być tylko religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej. W jej zakres wchodzi brak przymusu uczestniczenia w nauce religii, przy jednocześnie możliwości jej prowadzenia w szkole na życzenie zainteresowanych. Autonomia Kościoła i państwa nie oznacza izolacji ani rywalizacji, lecz współpracę w obszarach służących wspólnemu dobru i rozwojowi człowieka, takich jak wychowanie etyczne młodzieży. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego podkreśla się, że religia może być przedmiotem nauczania w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, ale nie w szkołach wyższych, bowiem te ostatnie nie są instytucjami wychowawczymi¹⁴.

Ochrona wolności sumienia i religii nieletnich wynika nie tylko z regulacji krajowych, ale również z europejskich standardów ochrony praw człowieka. Szczególne znaczenie w tym zakresie posiada art. 9 Europejskiej konwencji praw człowieka, zgodnie z którym każdemu przysługuje prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Wolność ta obejmuje zarówno swobodę posiadania lub przyjmowania religii albo przekonań według własnego wyboru, jak i prawo do ich uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i wykonywanie obrzędów religijnych¹⁵. Ochrona przewidziana w art. 9 EKPC odnosi się również do osób przebywających w warunkach izolacji, w tym osób pozbawionych wolności oraz nieletnich umieszczonych w placówkach resocjalizacyjnych.

¹⁰ A. Rogowska, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2015, s. 143.

¹¹ Art. 48 i 53 Konstytucji RP.

¹² Art. 53 Konstytucji RP.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Wyrok TK z 30 stycznia 1991 r., sygn. K 11/90, OTK 1991, Nr 1, poz. 2; postanowienie TK z 14 lipca 1993 r., sygn. U 12/92, OTK 1993, Nr 2, poz. 28.

¹⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.), dalej jako EKPC.

Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej jako ETPC) wielokrotnie podkreślał, że fakt pozbawienia wolności nie powoduje utraty podstawowych praw i wolności jednostki. Ograniczenia dotyczące praktyk religijnych mogą być stosowane jedynie wyjątkowo i muszą spełniać przesłanki określone w art. 9 ust. 2 EKPC, tj. być przewidziane przez ustawę, konieczne w demokratycznym społeczeństwie oraz służyć ochronie bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia, moralności albo praw i wolności innych osób. Trybunał wskazuje przy tym na to, że państwo powinno zachować odpowiednią równowagę między koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej lub resocjalizacyjnej a obowiązkiem poszanowania wolności religijnej osób w niej przebywających.

W orzecznictwie ETPC podkreśla się również pozytywny obowiązek państwa, polegający na stworzeniu osobom osadzonym realnych warunków umożliwiających wykonywanie praktyk religijnych. Dotyczy to przede wszystkim zapewnienia dostępu do duchownych, możliwości uczestnictwa w nabożeństwach, posiadania literatury i przedmiotów kultu religijnego oraz respektowania podstawowych nakazów religijnych związanych np. z dietą czy obchodzeniem świąt religijnych. Szczęgólnego znaczenia nabiera to wobec osób nieletnich, które – z uwagi na etap rozwoju psychicznego i społecznego – wymagają zwiększonego poziomu ochrony prawnej oraz poszanowania ich tożsamości światopoglądowej i religijnej.

W sprawie *Jakóbski przeciwko Polsce* ETPC uznał, że odmowa zapewnienia osadzonemu diety zgodnej z wyznawaną religią może prowadzić do naruszenia art. 9 EKPC¹⁶. W orzeczeniu podkreślono, że obowiązek respektowania wolności religijnej obejmuje nie tylko możliwość formalnego uczestnictwa w praktykach religijnych, lecz także poszanowanie codziennych wymogów wynikających z wyznawanej religii. Z kolei w sprawie *Poltoratskiy przeciwko Ukrainie* ETPC zaakcentował znaczenie prawa osoby pozbawionej wolności do kontaktu z duchownym i korzystania z pomocy religijnej¹⁷.

Standardy europejskie powinny znajdować odpowiednie zastosowanie również wobec nieletnich przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, okręgowych ośrodkach wychowawczych, schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych. Charakter wychowawczy i resocjalizacyjny tych placówek nie może prowadzić do nieproporcjonalnego ograniczania konstytucyjnej oraz konwencyjnej wolności sumienia i religii. Wręcz przeciwnie, poszanowanie tej wolności może stanowić jeden z istotnych elementów procesu wychowawczego i readaptacyjnego, wspierając kształtowanie systemu wartości oraz poczucia odpowiedzialności społecznej nieletnich¹⁸.

Należy także zauważyć, że standardy wynikające z EKPC pozostają zbieżne z zasadą dobra dziecka wyrażoną w KPD. W konsekwencji wszelkie ograniczenia praktyk religijnych nieletnich powinny być interpretowane ściśle, z uwzględnieniem ich wieku, stopnia dojrzałości oraz prawa do zachowania własnej tożsamości religijnej i światopoglądowej¹⁹.

¹⁶ Wyrok ETPC z 7 grudnia 2010 r. w sprawie *Jakóbski przeciwko Polsce*, skarga nr 18429/06.

¹⁷ Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2003 r. w sprawie *Poltoratskiy przeciwko Ukrainie*, skarga nr 38812/97.

¹⁸ O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, *Wolność religijna w ośrodkach izolacji nieletnich w świetle polskich regulacji*, „Prawo w Działaniu. Sprawy karne” 2024, nr 57, s. 8–15.

¹⁹ M. Gizińska, *Wolność sumienia i wyznania dziecka – prawda czy mit*, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie” 2013, t. XIX, s. 145–152.

Ramy prawne wolności religii w u.w.r.n.

Art. 113 i art. 114 ust. 1–4 u.w.r.n. zapewniają osobom umieszczonym w młodzieżowych, okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich prawo do realizowania praktyk religijnych²⁰, gwarantowane im przez art. 14 KPD²¹, jak również przez art. 53 Konstytucji RP²². Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Ustawa wskazuje na to, że w przypadku gdy nieletni nie jest osobą pełnoletnią, wykonywanie przez niego praktyk religijnych i korzystanie z posług religijnych w ośrodku, zakładzie lub schronisku wymaga stosownej zgody jego przedstawiciela ustawowego. Natomiast gdy nieletni jest osobą pełnoletnią – co ma zastosowanie w odniesieniu do nieletnich umieszczonych w okręgowych ośrodkach wychowawczych albo zakładach poprawczych – wystarczającą będzie jego wola. W obu przypadkach wymagana jest zgoda przedstawiciela ustawowego albo samego pełnoletniego, wyrażona w zwykłej formie pisemnej. W celu zapewnienia nieletnim dostępu do korzystania z posług religijnych dyrektor ośrodka, zakładu lub schroniska ustala miejsce, sposób i czas uczestniczenia nieletniego w tych formach życia religijnego z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego nieletni należy²³.

Jeżeli w ośrodku wychowawczym lub poprawczym przebywa odpowiednia liczba nieletnich należących do tego samego wyznania, istnieje możliwość, aby przedstawiciele tej wspólnoty religijnej – posiadający stosowne kwalifikacje – prowadzili zbiorowe praktyki religijne oraz udzielali indywidualnych posług religijnych na prośbę zainteresowanych wychowanków. Nieletni mają również prawo do osobistych kontaktów z duchownymi swojego wyznania, a także do uczestnictwa w obrzędach organizowanych na terenie placówki. Jednocześnie ustawodawca podkreśla, że gwarancja wolności sumienia obejmuje także prawo do nieuczestniczenia w praktykach religijnych, odmowy poddania się edukacji religijnej, a tym bardziej indoktrynacji, co wynika z konstytucyjnych zasad wolności myśli, sumienia i wyznania²⁴.

Organizację nauczania religii reguluje art. 12 ustawy o systemie oświaty. Przepis ten stanowi, że zajęcia mogą być organizowane wyłącznie na życzenie zainteresowanych stron – w przypadku osób niepełnoletnich decydują o tym rodzice lub opiekunowie prawni, natomiast po osiągnięciu pełnoletności decyzję podejmuje sami uczniowie²⁵. Nauka religii ma charakter dobrowolny, co oznacza, że uczestnictwo w tych zajęciach nie może być narzucane ani uzależniane od jakichkolwiek dodatkowych korzyści lub ograniczeń²⁶. Ponadto przepis ten przewiduje możliwość wprowadzenia zajęć z religii

²⁰ Art. 113 i 114 u.w.r.n.

²¹ Art. 14 KPD.

²² Art. 53 Konstytucji RP.

²³ Uzasadnienie projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, druk sejmowy nr 2183, Sejm IX kadencji, s. 76.

²⁴ Art. 114 u.w.r.n.

²⁵ Art. 12 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2025 r., poz. 881 ze zm.), dalej jako u.s.o.

²⁶ Wyrok TK z 20 kwietnia 1993 r., sygn. K 12/93, OTK 1993, Nr 1, poz. 5.

do programu szkół i placówek oświatowych, przy jednoczesnym zachowaniu prawa do wyboru etyki jako alternatywy, a także prawa do rezygnacji z obu form²⁷. Organizacja nauki religii odbywa się na podstawie porozumień państwa z właściwymi Kościołami lub związkami wyznaniowymi, natomiast treść programów, wybór nauczycieli i podręczników pozostaje w gestii tych wspólnot, a nie organów administracji publicznej²⁸.

Praktyka ta jest zgodna z art. 53 Konstytucji RP, który gwarantuje wolność sumienia i religii, w tym prawo do wyznawania lub niewyznawania religii, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie i prywatnie²⁹. W konsekwencji przepisy ustawy o systemie oświaty należy interpretować w sposób zapewniający poszanowanie autonomii rodziców w zakresie wychowania dzieci, a także autonomii uczniów po uzyskaniu pełnoletności.

Wolność sumienia i religii nie ma charakteru absolutnego. Zgodnie z art. 53 ust. 5 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie uzewnętrzniania religii mogą być ustanawiane wyłącznie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. W odniesieniu do nieletnich przebywających w placówkach resocjalizacyjnych ograniczenia te powinny być interpretowane ściśle oraz z uwzględnieniem zasady dobra dziecka³⁰.

Istotnym elementem wolności religijnej nieletnich pozostaje również prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i światopoglądowymi. Gwarancję tę przewiduje zarówno art. 48 Konstytucji RP³¹, jak i art. 14 ust. 2 KPD³². Oznacza to, że rodzice posiadają prawo do przekazywania dzieciom określonego systemu wartości religijnych i moralnych, jednak owo uprawnienie powinno być wykonywane z poszanowaniem wolności sumienia i stopnia dojrzałości dziecka.

W odniesieniu do nieletnich przebywających w placówkach resocjalizacyjnych przedstawione zagadnienie ma znaczenie szczególne, ponieważ umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, schronisku dla nieletnich lub ośrodku wychowawczym nie pozbawia rodziców prawa współdecydowania o wychowaniu religijnym dziecka. Jednocześnie administracja placówki zobowiązana jest do poszanowania zarówno praw rodziców, jak i autonomii światopoglądowej samego nieletniego, zwłaszcza wraz ze wzrostem jego dojrzałości psychicznej i społecznej³³.

Organizacja duszpasterstwa w placówkach resocjalizacyjnych

Posługi duszpasterskie w placówkach resocjalizacyjnych mogą wykonywać duchowni różnych kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej

²⁷ Art. 12 u.s.o.

²⁸ Por. M. Pilich, *Prawne aspekty nauczania religii i krzewienia religijności w szkołach publicznych*, [w:] T.J. Zieliński (red.), *Obecność religii w publicznym systemie oświaty w aspekcie prawnym*, Warszawa 2012, s. 23–24.

²⁹ Art. 53 Konstytucji RP.

³⁰ A. Rogowska, op. cit., s. 210–218.

³¹ Art. 48 Konstytucji RP.

³² Art. 14 KPD.

³³ P. Jabłońska, *Dziecko jako...*, s. 112–120.

w Polsce. Odwołania do regulacji prawa kanonicznego dotyczą wyłącznie zasad funkcjonowania kapelanów Kościoła katolickiego i nie wyłączają możliwości pełnienia analogicznych funkcji przez przedstawicieli innych wspólnot religijnych³⁴.

Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania stanowi, że kościoły i inne związki wyznaniowe mogą udzielać posług religijnych, także wobec osób przebywających w zakładach poprawczych, młodzieżowych i okręgowych ośrodkach wychowawczych oraz schroniskach dla nieletnich³⁵. Generalnie przyjmowane w piśmiennictwie prawnym jest twierdzenie, że kapelanami zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich i okręgowych ośrodków wychowawczych są osoby duchowne³⁶. W tym miejscu należy wyjaśnić, że za duchownych – zgodnie z art. 12 u.g.s.w. – uważa się osoby ustanowione duchownymi zgodnie z normami prawa wewnętrznego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej w Polsce sytuacji prawnej³⁷. Najbardziej charakterystyczną cechą jest powołanie ich do publicznego sprawowania funkcji sakralnych. Kapelanowi, poza uprawnieniami, jakich od niego wymaga właściwe sprawowanie troski pasterskiej, zgodnie z kan. 566 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego³⁸, przysługuje także na mocy urzędu obowiązek spowiadania wiernych jemu powierzonych, głoszenia im słowa Bożego, udzielanie Wiatyku i namaszczenia chorych, a także sakramentu bierzmowania tym, którzy znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci. Na podstawie kan. 566 § 2 KPK³⁹ pracujący na terenie zakładów mają ponadto władzę zwalniania w tych miejscach z cenzur wiążących mocą samego prawa, ale niezarezerwowanych i niezadeklarowanych⁴⁰. Ewentualną decyzję o usunięciu kapelana podejmuje ordynariusz miejsca na podstawie słusznej przyczyny. Możliwość tą przewiduje kan. 563 oraz 572 KPK⁴¹. Jeżeli kapelan byłby zakonnikiem, usunąć go może zarówno ordynariusz miejscowy, po powiadomieniu właściwego przełożonego zakonnego, jak i tenże przełożony po powiadomieniu ordynariusza⁴².

Podstawą prawną dającą możliwość korzystania z posług religijnych jest umowa zawarta między dyrektorem placówki i kapelanem o wykonywanie posług religijnych. Przepisy rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości w sprawie pobytu nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych, schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych,

³⁴ A. Mezglewski, *Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 186-190.

³⁵ Art. 19 u.g.s.w.

³⁶ D. Walencik, *Duchowni*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008, s. 960-961.

³⁷ Art. 12 u.g.s.w.

³⁸ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, Olsztyn 1986, s. 289.

³⁹ Kan. 556 Kodeksu prawa kanonicznego, promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r., dalej jako KPK.

⁴⁰ F. Lempa, *Posługa kapelana więziennego*, [w:] F. Prusak (red.), *Przestępczość w Polsce w latach 90.*, Warszawa 2000, s. 116.

⁴¹ Kan. 563 i 572 KPK.

⁴² J. Nikolajew, *Wolność sumienia i religii nieletnich przestępców w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich*, „*Studia Prawa Wyznaniowego*” 2012, t. 15, s. 177.

wydanych w drodze delegacji ustawowej kolejno z art. 211, 285 i 320 u.w.r.n., nie precyzują, o jaką dokładnie umowę chodzi⁴³. Ogólnych sformułowań użyto również w art. 17 ust. 3 Konkordatu, w którym mówi się o „stosownej umowie”⁴⁴. Powołany przepis umowy między Rzeczpospolitą Polską i Stolicą Apostolską został sformułowany odmiennie od art. 32 ust. 4 u.k.k., w którym przewiduje się wyłącznie zawieranie umów „w sprawie nieodpłatnego wykonywania obowiązków kapelana”⁴⁵. Podobne rozwiązania przyjęto w art. 28 ust. 4 ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego⁴⁶. W chwili wejścia w życie Konkordatu dopuszczona została możliwość zawierania z kapelanami umów innych niż te, o których mowa w art. 32 ust. 4 u.k.k. Oznacza to możliwość zawierania umów o pracę bądź innych umów o świadczenie tych usług odpłatnie lub nieodpłatnie. W rzeczywistości większość kapelanów wykonuje posługi nieodpłatnie, pozostali są zatrudnieni na podstawie stosunku pracy. Charakter zastosowanej umowy zależy od możliwości etatowych i finansowych konkretnego zakładu poprawczego, schroniska dla nieletnich, młodzieżowego lub okręgowego ośrodka wychowawczego⁴⁷. Należy zaznaczyć, że bez względu na przyjęcie reguły odpłatności umowa ta nie może być zawarta bez skierowania odpowiedniej władzy religijnej tzw. misji. Prawodawca nie definiuje, kto posiada nad kapelanem władzę zwierzchnią. W części ustaw indywidualnych, dotyczących np. Kościoła Katolickiego lub Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, określono jednak kompetencje władz uprawnionych do kierowania duchownych do pełnienia funkcji kapelanów. Wskazanie kapelana nie wymaga zgody organu administracji państwowej lub dodatkowych porozumień w tym względzie. Dyrektor zakładu, ośrodka bądź schroniska nie ma możliwości odmowy podpisania umowy o świadczenie usług religijnych z prawidłowo wyznaczonym przedstawicielem religijnym⁴⁸. Zgodnie z przepisami rozporządzeń w przypadku naruszenia przez kapelanów przepisów dotyczących zasad bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego oraz regulaminów obowiązujących w ośrodku, zakładzie lub schronisku dyrektor ma możliwość cofnięcia prawa wstępu na teren zakładu, ośrodka bądź schroniska i powiadomienia właściwych władz religijnych⁴⁹. Ponadto ma on także obowiązek zapoznania i pouczenia kapelana oraz jego zastępców o konieczności przestrzegania odpowiednich przepisów. Mimo braku sprecyzowania formy chodzi zapewne o pisemne potwierdzenie tego faktu przez zainteresowane osoby. Pouczenie może także być traktowane jako forma dyscyplinująca, a nie jedynie informacyjna. Dyrektor zakładu, schroniska bądź ośrodka

⁴³ Art. 211, 285 i 320 u.w.r.n.

⁴⁴ Art. 17 Konkordatu.

⁴⁵ Art. 32 u.k.k.

⁴⁶ Art. 28 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 544 ze zm.).

⁴⁷ B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 227.

⁴⁸ J. Nikolajew, op. cit., s. 178.

⁴⁹ § 33–35 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych (Dz.U. z 2022 r., poz. 1890); § 24–26 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w schroniskach dla nieletnich (Dz.U. z 2022 r., poz. 1889); § 25–27 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w zakładach poprawczych (Dz.U. z 2022 r., poz. 1891).

zobowiązany jest do podjęcia czynności w celu zapewnienia odpowiednich warunków wykonywania praktyk religijnych i posług religijnych oraz korzystania z tych posług. W przypadku świąt, uroczystości o charakterze wyznaniowym dyrektor zasięga opinii duchownego w sprawie ich organizacji⁵⁰.

Nierozstrzygnięte zostały również kwestie konsekwencji, jakie powinny być wyciągnięte przez władze religijne wobec kapelana w związku z dokonaniem przez niego naruszeniem przepisów. Z pewnością może to być podstawą rozwiązania umowy o pracę z winy pracownika, jeśli kapelan sprawuje posługę w ramach stosunku pracy. W takim przypadku jego zachowanie powinno być uznane za ciężkie naruszenie podstawowych obowiązków pracowniczych⁵¹. W przypadku braku umowy o pracę ta sytuacja nie jest praktycznie rozstrzygnięta. Zagadnienia konsekwencji mogą być uregulowane w umowie, ponieważ strony w sposób swobodny mogą w niej określić przypadki uzasadniające jej rozwiązanie. Umowa zawarta na świadczenie usług religijnych może zawierać także postanowienia dotyczące w szczególności zakresu czynności kapelana, jego zastępowania i współdziałania z dyrektorem zakładu, schroniska bądź ośrodka. Natomiast w sytuacji zawarcia umowy o pracę należy uwzględnić przede wszystkim elementy esencjalne stosunku pracy. Tak przedstawiona sytuacja etatowa kapelanów w zakładach wymaga rozgraniczenia obowiązków wynikających z przepisów oświatowych (nauczyciela religii) i z zakresu nauczania religii nieobjętego prowadzenia lekcji religii. Dotyczy to zwłaszcza tych kapelanów, którzy otrzymują uposażenie pracownicze jako katecheci szkolni, a pozostałe obowiązki wykonują nieodpłatnie⁵².

Realizacja prawa do wykonywania praktyk religijnych przez nieletnich w zakładach resocjalizacyjnych

Wykonywanie praktyk religijnych stanowi działanie polegające przede wszystkim na uczestniczeniu w sprawowaniu kultu publicznego lub prywatnego. W określeniu znaczenia kultu publicznego chodzi przede wszystkim o udział w nabożeństwach, liturgii i obrzędach, zaś pod pojęciem kultu prywatnego rozumieć należy prywatne praktyki. W literaturze przyjmuje się, że jest to dokonywanie czynności nakazanych bądź zalecanych przez doktrynę danej religii, przykładowo: obmycia rytualne, posty, umartwienia, jałmużna, spełnianie dobrych uczynków. Natomiast „praktykowanie” obejmuje również postępowanie według zasad religijnych⁵³.

Zgodnie z art. 114 u.w.r.n.⁵⁴ zapewnia się prawo do wykonywania praktyk religijnych. Podobnym sformułowaniem posłużono się również w u.g.s.w.⁵⁵, w Konkordacie⁵⁶

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ J. Nikołajew, op. cit., s. 179.

⁵² Ibidem.

⁵³ H. Misztal, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 62–63.

⁵⁴ Art. 114 u.w.r.n.

⁵⁵ Art. 2 u.g.s.w.

⁵⁶ Art. 17 Konkordatu.

oraz w ustawach określających stosunek państwa do poszczególnych związków wyznaniowych. Przestrzeganie przez nieletnich zwyczajów religijnych w schronisku, ośrodku wychowawczym, zakładzie jest praktycznie dopuszczalne.

Modlitwa stanowi obszar praktykowania religijnego nieletnich, wobec którego administracja zakładów, ośrodków lub schronisk generalnie nie stawia ograniczeń. Mogą oni swobodnie modlić się w swoich salach mieszkalnych w tzw. czasie wolnym od innych zajęć. Obecnie nie stawia się żadnych ograniczeń w praktykowaniu spowiedzi. Trzeba jednak pamiętać, że pełne zagwarantowanie prawa do wykonywania tej praktyki religijnej wymaga nie tylko zapewnienia nieletnim możliwości jej odbycia, ale domaga się poszanowania tajemnicy spowiedzi. Generalnie umożliwia się katolikom nieletnim zachowanie postu w Środę Popielcową i w Wielki Piątek (stołówki zbiorowego żywienia przygotowują bezmięsne potrawy). Praktyka ta dotyczy także bezmięsnych obiadów w każdy piątek. Nie występują także problemy związane z możliwością przestrzegania zwyczajów religijnych w środowisku ośrodków izolacyjnych tj. dzielenia się opłatkiem na Boże Narodzenie, wspólnego kolędowania, udziału w nabożeństwach majowych, czerwcowych i różańcowych, drodze krzyżowej czy w gorzkich żalach⁵⁷. Nie ogranicza się również praw wyznawców innych niż katolicka religia do wykonywania praktyk zalecanych przez ich wyznania⁵⁸.

W praktyce funkcjonowania placówek resocjalizacyjnych pojawiają się jednak trudności związane m.in. z organizacją praktyk religijnych przedstawicieli mniejszości wyznaniowych, zapewnieniem dostępu do duchownych różnych wyznań, uczestnictwem w nabożeństwach transmitowanych za pomocą środków komunikacji elektronicznej czy pogodzeniem wymogów bezpieczeństwa z realizacją indywidualnych praktyk religijnych. Problemy te wskazują na potrzebę bardziej precyzyjnego uregulowania analizowanej materii⁵⁹.

Prawo do wykonywania niektórych praktyk religijnych jest ściśle powiązane z prawem do korzystania z posług religijnych, które zostało zapewnione nieletnim. Umieszczenie tego uprawnienia w katalogu uprawnień gwarantowanych nieletnim stanowi logiczną konsekwencję generalnych gwarancji zawartych w art. 53 Konstytucji RP⁶⁰. W tym miejscu trzeba jednak zwrócić uwagę, że o korzystaniu z posług religijnych nie mówi ona w sposób wyraźny. Zapewnia natomiast prawo do uczestniczenia w obrzędach religijnych, co stanowi swego rodzaju ekwiwalent tego uprawnienia. Ważnym jego elementem jest bezpośredni udział w nabożeństwach rozumianych jako spotkania o charakterze kultowym, prowadzonego przez osobę duchowną. Ostatecznie jednak prawo wyjaśnienia, co według założeń doktrynalnych konkretnej religii może być uznane za nabożeństwo, należy pozostawić właściwym przedstawicielom związku wyznaniowego. Ważne jest to zwłaszcza na etapie przygotowania porozumienia o świadczeniu posług w zakładzie,

⁵⁷ Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993, s. 101.

⁵⁸ W. Świątkiewicz, *Praktyki religijne*, [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Marjański (red.), *Leksykon socjologii*, Warszawa 2004, s. 311.

⁵⁹ O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, *Wolność religijna w ośrodkach izolacji nieletnich umieszczonych w instytucjach resocjalizacyjnych o charakterze zamkniętym i ich wychowawców*, „Forum Polityki Kryminalnej” 2023, vol. 1(5), s. 12.

⁶⁰ Art. 53 Konstytucji RP.

schronisku bądź ośrodka, a dalej opracowania porządku wewnętrznego i ustalenia dni świątecznych, w czasie których nabożeństwa religijne są sprawowane⁶¹.

Celem prawidłowego zinterpretowania prawa do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładach resocjalizacyjnych jest także wyjaśnienie pojęcia bezpośredniości, którego używa ustawodawca w art. 114 ust. 1 u.g.s.w.⁶² Zastosowanie tego pojęcia wyłącza „pośredniość” i uprawnia nieletnich do osobistego uczestnictwa w obrzędach religijnych. Taka konstrukcja gwarantuje nieletnim nie tylko prawo do słuchania nabożeństw, ale do czynnego udziału (np. poprzez przyjęcie Komunii Świętej czy spowiedź). Bezpośredniość może oznaczać także osobową relację osadzonego i kapelana sprawującego nabożeństwo w warunkach placówki dla nieletnich. Osobną kwestią pozostaje sprawa konieczności właściwej organizacji nabożeństw na terenie zakładu. Obowiązek jej zapewnienia spoczywa niewątpliwie na administracji placówki, w porozumieniu z duchownym-kapelaniem.

Możliwość uczestniczenia w nabożeństwach powinna być wychowankom zapewniona, zwłaszcza w dni będące świętami religijnymi, zgodnie z zasadami przyjętymi na gruncie wyznawanej przez nich wiary. Wynika to jasno z przepisów tzw. ustaw wyznaniowych⁶³. W aktach prawnych dotyczących Kościoła katolickiego (tj. w Konkordacie⁶⁴ oraz w u.k.k.⁶⁵) jest mowa o dniach świątecznych ustawowo wolnych od pracy, określonych mianem świąt katolickich. Katalogi dni uznawanych za świąteczne są jednak uwzględnione także w innych ustawach indywidualnych⁶⁶. Osoby należące do związków wyznaniowych objętych tymi regulacjami mają wówczas prawo do zwolnienia od pracy lub nauki. Ponadto w art. 4 ust. 1 pkt 3 w zw. z art. 2 pkt 2 u.g.s.w.⁶⁷ zapewnia się nieletnim prawo do obchodzenia świąt religijnych, a zgodnie z art. 42 ust. 1 tej ustawy osoby należące do kościołów i innych związków wyznaniowych, których święta nie są dniami ustawowo wolnymi od pracy, mogą uzyskać zwolnienie z pracy.

Słuchanie nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu zostało zapisane wprost w trzech ustawach indywidualnych: katolickiej, prawosławnej i ewangelicko-augsburskiej⁶⁸. Podyktowane to było z pewnością oczekiwaniem ze strony związków

⁶¹ A. Mezglewski, *Działalność własna Kościołów...*, s. 196.

⁶² Art. 114 u.w.r.n.

⁶³ Art. 17 u.k.k.; art. 14 u.k.p.

⁶⁴ Art. 9 Konkordatu.

⁶⁵ Art. 17 u.k.k.

⁶⁶ Art. 14 ust. 1 ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w RP wpisano następujące święta prawosławne: 7 stycznia – pierwszy dzień Bożego Narodzenia, 8 stycznia – drugi dzień Bożego Narodzenia, 19 stycznia – Chrztost Pański, 7 kwietnia – Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny, drugi dzień Wielkiej Nocy, 19 sierpnia – Przemienienie Pańskie, 28 sierpnia – Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny. Natomiast w art. 11 ust. 1 ustawy o stosunku państwa do gmin wyznaniowych żydowskich uwzględniono następujące święta: Nowy Rok, Dzień Pojednania, Święto Szałasów, Zgromadzenie Ósmego Dnia, Radość Tory, Pesach, Szawuot. Ponadto zwolnienie od nauki i pracy w określone święta religijne przysługuje na podstawie ustaw indywidualnych wyznawcom następujących Kościołów: Ewangelicko-Augsburskiego, Ewangelicko-Reformowanego, Ewangelicko-Metodystycznego, Chrześcijan Baptystów, Kościoła Katolickiego Mariawitów, Zielonoświątkowego.

⁶⁷ Art. 2 i 4 u.g.s.w.

⁶⁸ Art. 48 u.k.k.; Art. 36 u.k.p.; art. 20 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2023 r., poz. 509 ze zm.).

wyznaniowych. Zgodnie z KPK⁶⁹ wierni, którzy nie mogą uczestniczyć w nabożeństwach w niedziele i święta, są zachęcani do tego, aby poświęcili czas na modlitwę. W takiej sytuacji pomocne okazać się może słuchanie/oglądanie nabożeństw. Działo się tak choćby w czasie trwania pandemii COVID-19 i związanych z nią ograniczeń. W pozostałych aktach normatywnych, regulujących sytuację prawną poszczególnych związków wyznaniowych, nie ma wyraźnych ani dorozumianych odniesień do tego prawa. Szczególnie zastanawiający jest fakt zupełnego pominięcia tej kwestii w u.g.s.w. Tym bardziej należy więc podkreślić unormowanie zawarte w art.114 ust. 1 u.w.r.n.⁷⁰ Trzeba jednak dodać, że formalne ograniczenie uprawnienia do słuchania/oglądania nabożeństw w rzeczywistości nie oznacza niemożliwości ich odbioru z wykorzystaniem innych sposobów przekazywania informacji. W praktyce nieletni dysponują zarówno odbiornikami telewizyjnymi, jak i radiowymi i w zasadzie swobodnie decydują o ich wykorzystaniu.

Posiadanie przedmiotów służących do korzystania z praktyk religijnych, takich jak: książki, pisma i przedmioty kultu, oznacza także prawo korzystania z nich. W związku z generalnym brzmieniem art. 114 ust. 1 u.w.r.n.⁷¹ należy stwierdzić, że pozbawienie np. różańca lub modlitewnika w czasie pobytu poza salą mieszkalną (np. w kaplicy) byłoby ewidentnym nadużyciem. Prawo posiadania przedmiotów w celu religijnym należy łączyć z prawem do korzystania z praktyk.

Odrębnym zagadnieniem rozpatrywanym w kontekście prawa do posiadania książek religijnych jest prawo do posiadania Biblii, stanowiącej szczególnie rodzaj książki wyznaniowej. Dotyczy to także innych tekstów uznanych za święte przez wyznawców różnych religii, np. Koranu czy Tory. Prawo do posiadania Pisma Świętego w sali mieszkalnej ma mocne uzasadnienie historyczne i spełnia istotną rolę gwaranta prawa do wykonywania praktyk religijnych przez nieletnich. Biblia jest podstawową formą literatury sakralnej im udostępnionej. Opierając się na tekstach biblijnych, realizuje się także kolejne uprawnienie o charakterze wyznaniowym przysługujące nieletnim – nauczanie religii⁷².

Przyjęcie regulacji przyznających nieletniemu prawo do uczestnictwa w nauce religii w placówce zakłada jej właściwą organizację. Przepisy nie wskazują jednak na formy tych zajęć ani nie precyzują, czy mają one odbywać się w ramach szkolnych lekcji, a także tego, kto odpowiada za organizację nauczania religii prowadzonego poza zajęciami szkolnymi. Wydaje się, że w każdym przypadku zapewnienie właściwych warunków logistycznych obciąża administrację zakładów, schronisk bądź ośrodków, a przygotowanie odpowiednich programów oraz zapewnienie kadry stanowi obowiązek kościołów lub związków wyznaniowych⁷³. Miejsce, sposób i czas zajęć o charakterze lekcyjnym ustala dyrektor i kapelan w zawartym porozumieniu. Obaj, zgodnie ze swoimi uprawnieniami, zapewniają organizację lekcji religii prowadzonej w ramach planu zajęć szkolnych. Nauczanie

⁶⁹ Kan. 1248 KPK.

⁷⁰ Art. 114 u.w.r.n.

⁷¹ Ibidem.

⁷² J. Nikołajew, op. cit., s. 172.

⁷³ Ibidem.

lekcyjne religii wynika z przepisów Konstytucji RP⁷⁴ oraz u.s.o.⁷⁵, podobnie jak nadzór pedagogiczny z tego tytułu oraz kwestie metodyczne. Wnioski wynikające z nadzoru pedagogicznego mogą być zaś przekazywane odpowiednim władzom kościołów lub związków wyznaniowych. Niezależnie od tego prawodawca nie określa konsekwencji związanych z przekazywaniem tych wniosków zarówno co do osoby kapelana, jak i władz placówki. Znajduje to też podkreślenie w art. 114 ust. 5 u.w.r.n., który jasno stwierdza, że organizacja nauki religii w szkołach w ośrodku, zakładzie lub schronisku określają przepisy u.s.o.⁷⁶

Od 1 września 2025 r. rozporządzenie Ministra Edukacji wprowadziło istotne zmiany w zakresie organizacji zajęć religii i etyki w publicznych przedszkolach i szkołach. Przepisy te przewidują, że każda z tych form nauczania odbywa się w wymiarze jednej godziny tygodniowo, co ma zapewnić równy dostęp do obu przedmiotów i ograniczyć nadmierne obciążenie uczniów⁷⁷. Ponadto w rozporządzeniu wskazano na to, że zajęcia z religii lub etyki powinny być organizowane bezpośrednio przed lub po obowiązkowych lekcjach edukacyjnych. Wyjątek od tej zasady dopuszczalny jest jedynie w sytuacji, gdy w danym oddziale wszyscy uczniowie deklarują uczestnictwo w jednym z przedmiotów na dzień 15 września danego roku szkolnego⁷⁸.

W przypadku gdy liczba uczniów zgłoszonych do nauki religii jest niewystarczająca do utworzenia grupy (mniej niż siedem osób w oddziale), dopuszcza się możliwość organizowania zajęć w grupach międzyoddziałowych, a także poza szkołą, w tzw. punktach katechetycznych, przy zachowaniu zasad wynikających z u.s.o.⁷⁹

Chociaż powyższe przepisy odnoszą się przede wszystkim do placówek systemu oświaty, ich stosowanie może dotyczyć także edukacji religijnej prowadzonej w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich oraz ośrodkach wychowawczych. Zajęcia te, podobnie jak w szkołach, mają charakter dobrowolny i odbywają się na podstawie woli rodziców lub opiekunów prawnych, a w przypadku pełnoletnich wychowanków – również zgodnie z ich wolą. Podczas ich organizacji należy uwzględniać zasady bezpieczeństwa oraz prawa nieletnich, w tym prawo do odmowy udziału w praktykach religijnych i edukacji religijnej⁸⁰.

Należy także wspomnieć w kontekście powyższego rozporządzenia o stanowisku Trybunału Konstytucyjnego w wyroku z 3 lipca 2025 r., w którym podkreślono, że ograniczenie nauki religii do jednej godziny tygodniowo może budzić wątpliwości konstytucyjne w świetle zasady poszanowania autonomii kościołów i związków wyznaniowych oraz prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z wyznawaną religią⁸¹.

⁷⁴ Art. 53 Konstytucji RP.

⁷⁵ Art. 12 u.s.o.

⁷⁶ Art. 114 u.w.r.n.

⁷⁷ § 8 rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2025 r., poz. 66).

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, § 8a.

⁸⁰ Art. 12 u.s.o.

⁸¹ Wyrok TK z 3 lipca 2025 r., sygn. akt U 2/25, niepublikowany.

Art. 53 ust. 2 Konstytucji RP gwarantuje prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują, ale nie jest to równoznaczne z braniem udziału w charytatywnej i społecznej działalności wspólnoty wyznaniowej⁸². Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania formułuje prawo do utrzymywania kontaktów ze współwyznawcami, ale i jego nie można utożsamiać z prawem do brania udziału w charytatywnej działalności kościoła lub innego związku wyznaniowego⁸³. Kwestii uprawnień osób nieletnich do brania udziału w działalności związku wyznaniowego nie podejmuje również żadna z ustaw indywidualnych ani Konkordat. Nieletni niemal wyłącznie czerpią pożytki z przynależności do określonego związku wyznaniowego. Akcje humanitarne z udziałem nieletnich jako darczyńców prowadzone są incydentalnie⁸⁴.

Rozważając prawo nieletnich do spotkań z duchownymi, należy pamiętać, że administracja nie posiada informacji na temat przynależności wyznaniowej poszczególnych nieletnich. W żadnym z dokumentów dotyczących nieletniego nie wpisuje się ich wyznania ani też nie odbiera się od nich oświadczeń w tym zakresie (identycznie kwestie te uregulowane są wobec innych obywateli). Na administracji zakładu, ośrodka i schroniska spoczywa obowiązek zapewnienia intymności pomieszczeń przeznaczonych na stałe bądź doraźnie do spotkań indywidualnych z duchownym⁸⁵.

Niewątpliwie wśród ograniczeń praktyk religijnych znajdują się pielgrzymki nieletnich, które odbywać się mogą tylko w trakcie przepustki. Prawo do swobodnego praktykowania religijnego ogranicza się także w zakresie uczestnictwa w ceremoniach religijnych na przykład pogrzebu osób bliskich. Nieletni, którzy uczestniczą w uroczystościach w kaplicy cmentarnej lub na cmentarzu w asyście pracowników zakładów, nie praktykują w sposób swobodny. Taka sytuacja dotyczy nieuzyskania przez nieletniego przepustki na czas pogrzebu. Wolność sumienia i religii nieletnich może być również ograniczana w sytuacji, gdy jako konieczne do celów religijnych wskazywane są przez nich takie przedmioty niebezpieczne, jak np. nóż czy substancje o zawartości narkotycznej lub alkohol. Wyrażenie przez dyrekcję zgody na posiadanie takich przedmiotów nie jest możliwe nawet na podstawie religijnej argumentacji wnioskodawców, gdyż zagrażałoby to bezpieczeństwu jednostkowemu i zbiorowemu⁸⁶.

Podsumowanie

Analiza obowiązujących rozwiązań prawnych w zakresie realizacji prawa do praktyk religijnych przez nieletnich umieszczonych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, okręgowych ośrodkach wychowawczych, schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych ujawnia istotne niedoskonałości. Obecne regulacje, w tym art. 113–114 u.w.r.n., w znacznej mierze powielają rozwiązania przewidziane dla osób dorosłych

⁸²Art. 53 Konstytucji RP.

⁸³Art. 24 u.g.s.w.

⁸⁴J. Nikołajew, op. cit., s. 175.

⁸⁵Ibidem.

⁸⁶Ibidem, s. 176.

odbywających karę pozbawienia wolności, co pozostaje w sprzeczności ze specyfiką statusu wychowawczego nieletnich⁸⁷. Analizowane regulacje w znacznym stopniu wzorowane są na rozwiązaniach przyjętych wobec osób dorosłych pozbawionych wolności, przewidzianych przede wszystkim w Kodeksie karnym wykonawczym. Dotyczy to zarówno organizacji praktyk religijnych, jak i statusu kapelanów czy prawa do uczestnictwa w nabożeństwach. Tymczasem sytuacja nieletnich, ze względu na wychowawczy i resocjalizacyjny charakter stosowanych wobec nich środków, wymaga odrębnych i bardziej szczegółowych regulacji⁸⁸. Z tego względu zasadne jest wysunięcie postulatów legislacyjnych zmierzających do opracowania nowych, precyzyjnych i kompleksowych norm prawnych, które będą uwzględniały potrzeby i prawa tej szczególnej grupy osób.

Przede wszystkim należy odejść od prostego kopiowania przepisów dotyczących osadzonych w jednostkach penitencjarnych. Uregulowania odnoszące się do nieletnich powinny w większym stopniu uwzględniać ich wiek, rozwój psychofizyczny oraz proces kształtowania osobowości. Nowe przepisy powinny mieć charakter szczegółowy, nie zaś ogólny, aby umożliwić dyrektorom placówek prawidłową organizację praktyk religijnych i posług duszpasterskich zgodnie z zasadą dobra dziecka⁸⁹.

Konieczność zmian legislacyjnych wynika nie tylko z niedoskonałości obowiązujących regulacji, ale również z praktycznych problemów pojawiających się w działalności placówek resocjalizacyjnych. Brak szczegółowych przepisów dotyczących organizacji praktyk religijnych prowadzi do pozostawienia szerokiego zakresu uznania administracji placówek, co może skutkować niejednolitością praktyki oraz nierównym poziomem ochrony praw nieletnich w poszczególnych jednostkach⁹⁰.

Przepisy powinny wprost wskazywać na formy dopuszczalnych praktyk religijnych, w tym modlitwę indywidualną, nabożeństwa grupowe, możliwość korzystania z sakramentów i spowiedzi, a także prawo do posiadania przedmiotów kultu religijnego (różańców, modlitewników, ksiąg świętych). Należy również określić minimalne warunki organizacyjne, w tym zapewnienie odpowiedniego pomieszczenia, poszanowanie intymności i bezpieczeństwa oraz możliwość indywidualnych spotkań z duchownymi⁹¹.

W kontekście dynamicznego rozwoju technologii konieczne jest dostosowanie przepisów do realiów funkcjonowania placówek resocjalizacyjnych. Postulat *de lege ferenda* zakłada zastąpienie pojęcia „słuchania nabożeństw” określeniem „odbiór nabożeństw”, co obejmie możliwość korzystania z transmisji telewizyjnych, radiowych oraz internetowych. Praktyka ta jest już stosowana w ośrodkach resocjalizacyjnych, jednak brak jest podstawy prawnej, która wyraźnie dopuszczałaby tę formę uczestnictwa w życiu religijnym⁹².

⁸⁷ Art. 113–114 u.w.r.n.

⁸⁸ P. Jabłońska, *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych*, Warszawa 2024, s. 140–150.

⁸⁹ Art. 53 Konstytucji RP.

⁹⁰ J. Nikołajew, op. cit., s. 231–233.

⁹¹ Art. 1 u.g.s.w.

⁹² A. Mezglewski, *Uregulowania prawne i praktyka w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 240.

Obecny stan prawny nie rozgranicza jednoznacznie obowiązków wynikających z prawa oświatowego (nauczyciela religii) od obowiązków kapelana, co prowadzi do niejasności w zakresie wynagrodzenia i organizacji pracy. Nowe przepisy powinny jasno określać status kapelanów w zakładach poprawczych, schroniskach i ośrodkach wychowawczych, w tym możliwość zawierania umów o pracę lub umów cywilnoprawnych z gwarancją minimalnych warunków zatrudnienia. Należy wprowadzić regulacje, które zapewnią stabilizację zatrudnienia kapelanów oraz wyeliminują sytuację, w której część obowiązków wykonywana jest nieodpłatnie⁹³.

Dobrym rozwiązaniem byłoby także wprowadzenie przepisu określającego minimalne elementy porozumienia zawieranego między dyrektorem placówki a duchownym, w tym: zakres obowiązków kapelana, zasady odpowiedzialności, tryb rozwiązywania umowy, wymogi dotyczące bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego. Wprowadzenie jednolitego standardu wyeliminuje obecne rozbieżności w praktyce stosowania prawa i przyczyni się do lepszej ochrony praw nieletnich⁹⁴.

Przepisy powinny wprost gwarantować prawo nieletnich do odmowy udziału w praktykach religijnych i edukacji wyznaniowej oraz wprowadzać mechanizmy ochronne przed ewentualną indoktrynacją. Prawo to ma być egzekwowane poprzez obowiązek informowania wychowanków o dobrowolnym charakterze uczestnictwa w praktykach religijnych⁹⁵.

Przedstawione postulaty zmierzają do pełniejszej realizacji konstytucyjnej zasady wolności sumienia i religii w odniesieniu do osób nieletnich objętych środkami wychowawczymi i resocjalizacyjnymi. Uwzględnienie specyfiki tej grupy wymaga wypracowania odrębnych, szczegółowych rozwiązań prawnych, które zapewnią zarówno możliwość praktyk religijnych, jak i ochronę przed ich przymusową realizacją.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Gizyńska M., *Wolność sumienia i wyznania dziecka – prawda czy mīt*, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie” 2013, t. XIX.
- Jabłońska P., *Dziecko jako podmiot wolności religijnej. Nauczanie religii w polskiej szkole publicznej a wolność sumienia i wyznania osoby małoletniej w świetle prawa świeckiego i kanonicznego*, Warszawa 2023.
- Jabłońska P., *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych*, Warszawa 2024.
- Lasocik Z., *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993.
- Lempa F., *Posługa kapelana więziennego*, [w:] F. Prusak (red.), *Przestępczość w Polsce w latach 90.*, Warszawa 2000.

⁹³ M. Pilich, op. cit., s. 35.

⁹⁴ Art. 17 Konkordatu.

⁹⁵ Wyrok TK z 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt K 12/93, OTK 1993, Nr 1, poz. 5.

- Mezglewski A., *Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.
- Mezglewski A., *Uregulowania prawne i praktyka w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.
- Misztal H., *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii nieletnich przestępców w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich*, „*Studia Prawa Wyznaniowego*” 2012, t. 15.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, Olsztyn 1986.
- Pilich M., *Prawne aspekty nauczania religii i krzewienia religijności w szkołach publicznych*, [w:] T.J. Zieliński (red.), *Obecność religii w publicznym systemie oświaty w aspekcie prawnym*, Warszawa 2012.
- Rakoczy B., *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Rogowska A., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2015.
- Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., *Wolność religijna w ośrodkach izolacji nieletnich umieszczonych w instytucjach resocjalizacyjnych o charakterze zamkniętym i ich wychowawców*, „*Forum Polityki Kryminalnej*” 2023, vol. 1(5).
- Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., *Wolność religijna w ośrodkach izolacji nieletnich w świetle polskich regulacji*, „*Prawo w Działaniu. Sprawy karne*” 2024, nr 57.
- Świątkiewicz W., *Praktyki religijne*, [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Mariański (red.), *Leksykon socjologii*, Warszawa 2004.
- Walencik D., *Duchowni*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008.

Akty prawne

- Kodeks prawa kanonicznego, promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych (Dz.U. z 2022 r., poz. 1890).

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2025 r., poz. 66).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2023 r., poz. 265 ze zm.).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych (Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 156).

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 544 ze zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2025 r., poz. 881 ze zm.).

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2023 r., poz. 509 ze zm.).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2024 r., poz. 978 ze zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie TK z 14 lipca 1993 r., sygn. akt U 12/92, OTK 1993, Nr 2, poz. 28.

Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2003 r. w sprawie *Poltoratskiy przeciwko Ukrainie*, skarga nr 38812/97.

Wyrok ETPC z 7 grudnia 2010 r. w sprawie *Jakóbski przeciwko Polsce*, skarga nr 18429/06.

Wyrok TK z 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K 11/90, OTK 1991, Nr 1, poz. 2.

Wyrok TK z 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt K 12/93, OTK 1993, Nr 1, poz. 5.

Wyrok TK z 3 lipca 2025 r., sygn. akt U 2/25, niepublikowany.

Inne źródła

Uzasadnienie projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, druk sejmowy nr 2183, Sejm IX kadencji.

Freedom of conscience and religion of minors in the light of the Act on the Support and Resocialization of Minors of June 9, 2022

Summary

The article addresses the issue of freedom of conscience and religion of minors residing in rehabilitation facilities in the light of the Act on the Support and Resocialization of Minors of June 9, 2022. The author points to the constitutional and international

foundations of this right and analyzes specific provisions regulating religious practices and the organization of pastoral care in youth educational centers, district educational centers, juvenile detention centers, and correctional facilities. The aim of the study is to assess the current legal regulations regarding the exercise of the right to freedom of conscience and religion by minors and to identify their shortcomings. The author formulates *de lege ferenda* proposals aimed at creating more precise and comprehensive legal norms that take into account the developmental and educational specificities of minors. The analysis shows that the current regulations largely replicate provisions concerning adults deprived of liberty, which is insufficient in the context of children's rights. It is necessary to introduce legal solutions that precisely define permissible forms of religious practices, conditions for their implementation, the status of chaplains in facilities, and guarantee the voluntary nature of participation in religious practices and religious education. The proposed changes aim to ensure fuller implementation of the constitutional principle of freedom of conscience and religion.

Keywords: freedom of conscience, freedom of religion, minors, resocialization, religious practices, Act on the Support and Resocialization of Minors